

Zor Çocuk Yoktur

ÇOCUK EĞİTİMİNDE
POZİTİF DİSİPLİN

Prof. Dr.
Hüseyin Peker

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

Çocukların Davranışlarını Etkileyen Faktörler

I. KALITIM	18
II. ÇEVRE	21
A. AİLE	26
1. Hamilelik Dönemi	28
2. Bebeklik Döneminde Anne-Çocuk İlişkisinin Şekli	31
3. Baba-Çocuk İlişkisi	34
4. Sevgi Yetersizliği veya Aşırı Sevgi.....	39
5. Aşırı Hoşgörülü Tutum	43
6. Aşırı Koruyucu Tutum	46
7. Aşırı Baskıcı ve Dövmeye Dayalı Bir Disiplin Uygulama.....	48
8. Ödül ve Cezada Ölçü	54
9. Sevgi ve Saygıya Dayalı Bir Disiplin Anlayışı	62
10. Ailedede Çocuk Sayısının Azlığı veya Çokluğu	66
11. Çocuklar Arasında Ayrım Yapma.....	68
12. Anne Baba Arasındaki Geçimsizlik	70
13. Boşanma	73
14. Anne Yoksunluğu.....	77
15. Üvey Anne/Üvey Baba.....	79
16. Çocuğun Olumlu ve Olumsuz, İyi ve Kötü Ahlaki Özellikleri Kazanma Süreci.....	82
17. Çocuğun Bir Başkasıyla Özdeşleşme Olgusu.....	84
18. Çocuğun Kişiliğini Olumlu Yonde Geliştirme	87
19. Çocuğa Haram-Helal İnancını Kazandırma	89
20. Toplumumuzun Örf, Âdet ve Ahlak Özelliklerini Çocuğa Benimsetme	91
21. Çocuğun Arzu ve Eğilimlerini İyiye Yönlendirme ve İradesini Güçlendirme.....	93
22. Çocukta İyi Bir Viedan (İç Denetim) Oluşturma	95

B. OKUL.....	98
1. Çocuğun Kişiliğinin Gelişiminde Öğretmenin Rolü	99
2. Problemlı Çocuklar Karşısında Öğretmenin Tutumu	101
3. Çocukların Okuldan Kaçması	104
4. Okuldaki Kulüp Çalışmaları	109
5. Okullarda Oluşturulan Rehberlik Birimleri.....	110
6. Okulda Başarısız Çocuğa Karşı Anne Babanın Tutumu	112
C. ARKADAŞLAR	114
1. Arkadaş Gruplarında Etkileşim.....	115
2. Çocukların Kendi Aralarında Çeteler Oluşturmaları	117
3. Arkadaş Baskısından Kurtulmada Çocuğa Yapılabilen Yardım	120
D. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI	122
1. Radyo ve Televizyon	124
2. Sinema.....	130
3. Kitap, Gazete ve Dergi.....	132
4. Bilgisayar, İnternet ve İnternet Kafeler	135
 İKİNCİ BÖLÜM	
Çocuklarda Görülebilen Olumsuz Davranışlar	
A. Kışkırganlık.....	143
B. Yalancılık.....	149
C. Sinirlilik.....	154
D. Saldırırganlık ve Şiddet	158
E. Vurup Kırıcılık	167
F. Evden Kaçma	173
G. Hırsızlık	178
H. Alkol Alışkanlığı.....	183
I. Uyuşturucu Madde Kullanma	187
J. Suç İşleme	193
K. Diğer Olumsuz Davranışlar	202
 SONUÇ	217
KAYNAKLAR	220

GİRİŞ

Çocukluk dönemi, yaşamın ilk günlerinden başlayarak ergenliğin ilk yıllarını da içine alan bir dönemdir. Yani 0-17 yaş aralığını kapsar.

0-17 yaş arası dönem, psikolojide birbirinden farklı özelilikler gösteren beş döneme ayrılmaktadır. Burada çok kısa olarak bu dönemlerin belirgin özelliklerini vurgulayacak, sonra da pozitif disiplin konusunda bilgi sunacağız.

0-2 yaş: Bebeklik dönemi. Çocuğun en hızlı geliştiği dönemdir. Çocuk tamamen anne babasına, özellikle de annesine bağımlıdır. Ona sevgi ve ilgi gösterme, onunla oynamama, ona güven verme çok önemlidir.

2-6 yaş: İlk çocukluk (oyun) dönemi. Çocuğun konuşması ve algı mekanizması gelişir. Anne ve baba model alınarak taklit edilir. Çocuk her şeye ilgi gösterir, her şeyi öğrenmeye, anlamağa çalışır, sürekli soru sorar. Somut düşünce hâkimdir, soyut kavramları anlayamaz. Çocuğa ve sorularına değer vermek, onu dinlemek, ona iyi örnek olmak çok önemlidir.

6-10 yaş: Çocukluk (okul) dönemi. Çocuğun çevresi genişler. Arkadaşlık ilişkileri kurar, sosyal beceriler edinir. Sorumluluk duygusu oluşmaya başlar. Öğretmen, çocuk üzerinde birinci derecede etkin kişi haline gelir. Anne babanın etkinliği yine devam etmektedir.

10-14 yaş: Ön ergenlik dönemi (kızlarda 10-12; erkeklerde 12-14 yaş). Bedensel ve zihinsel gelişim hızlanır. Anne ve babaya karşı çıkmalar artar. Huysuzluklar görülür. Soyut düşünme yeteneği gelişir. Kendi cinsinden olan akranlarıyla yakın ilişkiler kurar. Arkadaş grubunun etkisi kendini hissettirir.

14-17 yaş: Ergenlik (delikanlılık) dönemi. Fizyolojik ve hormonal değişiklikler oluşur. Duygular birbirine karışır. Dengesizlikler ve taşkın hareketler görülür. Anne babaya ve çevresindeki yetişkinlere karşı olumsuz tutum takınmaya başlar. Bağımsız davranışmaya yönelir. Arkadaş grubuna sadakat ve bağlılık artar. Anne babadan düşüncelerine ve duygularına saygı göstermesini ister. Eleştirmeye, otoriteye karşı çıkma, söz dinlememe belirgin tutumlarındandır. Dış görüşüsleri benlik algılarını çok etkiler. Onlarla ilgili kararlarda fikirlerini almak çok önemlidir.

Anne baba ve öğretmenler, çocuğun bu dönemlerdeki özeliliklerini ve –aynı yaşı döneminde olsa da— çocuklar arasında bazı farklılıkların olabileceğini bilerek, çocuğu eğitmeye çalışmalıdır. Burada önemli olan çocuğu pozitif tutum ve davranışlarla discipline edebilmek, böylece onda olumlu kişilik özellikleri ve özsayıgı oluşturabilmektir. Bu sayede onun kendi kendine problem çözebilecek beceri kazanmasına da yardımcı olunacaktır.

Disiplin, “belli kuralları benimseme ve uygulama özelliğinin kazandırılması” şeklinde tanımlanabilir. Disiplinde davranışları belli kurallar çerçevesinde oluşturmak, şekillendirmek ve benimsetmek için uygulanan bir yöntem, takınılan tutumlar vardır. Dolayısıyla disiplin, baskıyla, korkutma ve dayakla da sağlanabilir; sevgiyle, saygıyla, benimseterek, ödüllendirerek de oluşturulabilir. Ancak baskı ve dayakla oluşturulan disiplin kalıcı olmadığı gibi, çocuğun ruh sağlığını da bozar. Aşırı

hoşgörülü, serbest ya da ilgisiz bir tutumla da çocuğa istenilen olumlu özellikler kazandırılamaz.

İşte pozitif disiplin, çocuğun kişiliğine ve özsayıgısına zarar vermeden, istenilen kuralları ve davranışları ona benimsetme anlayışıdır. Böylece çocuk hem kuralları benimser, olumlu kişilik özelliklerine sahip olur, hem de bu özellikler onda kalıcılık kazanır, yalnız başına kaldığı zaman da kendini denetleyebilir, discipline edebilir ve sağlıklı tutumlar geliştirir.

Pozitif disiplin anlayışında şu yaklaşımların mutlaka bulunması gereklidir:

Çocuğu koşulsuz olarak sevmek ve sevdığını ifade etmek. Anne babanın çocuğa yaklaşımı, "Şöyle olursan seni severim" şeklinde değil, "Sen benim için her zaman değerlisin, seni çok seviyorum" ifadesini içtenlikle kullanmak ve davranışlarıyla da sevgilerini göstermek şeklinde olmalıdır. Çocuğun hem bedensel hem de ruhsal yönden sağlıklı gelişimi açısından bu çok önemlidir.

Çocuğa güvenmek. Anne babanın çocuğa inanıp güvenmesi, çocuğun da kendine güvenini ve cesaretini artırır, onu araştırmaya ve denemeye iterek başarılı olmasını sağlar. Çocuğu ilgilendiren konularda onun düşüncesini almak ve düşüncelerine değer vermek, takdir edici sözler söylemek, çocukta aynı zamanda olumlu benlik algısı oluşturur.

Çocuğu tanımak. Yaş dönemine göre çocuğun özelliklerini, yeteneklerini, daha çok nelerden hoşlandığını, nelere kızdığını, nelerden korktuğunu, içe dönük mü yoksa dışa dönük mü olduğunu, duygularını paylaşıp paylaşmadığını, yeterli özgüvene sahip olup olmadığını, olumsuz duygularını hangi yollarla ifade ettiğini (konuşarak, vurup kırarak, küserek vb.), sevdiği arkadaşlarının önemli özelliklerini bilmek ve bunlara göre hareket etmek problemlerin çözümüne katkı sağlar.

Pozitif disiplin, çocuğun kişiliğine ve özsayısına zarar vermeden, istenilen kuralları ve davranışları ona benimsetme anlayışıdır.

İyi model (örnek) olmak. Çocuktan istenilen davranışın önce anne baba tarafından samimiyetle yapılması gereklidir. Yapılmayan ya da isteksizce yapılan bir davranışın çocuktan istenmesinin fazla bir etkisi olmaz. Hatta bu durum çocuğun eleştirisine neden olur.

Kendinden emin ve kararlı olmak. Anne babanın kararlı olması ancak inatçı olmaması gereklidir. Çocuğa yaklaşırken "dedigim dedik tavrı"yla hareket etmek doğru değildir. Çocuğun bazı itirazları haklı olabilir. Onları dikkate almak, gereklirse tutum değiştirmek ve bunu da çocuğa açıklamak gereklidir.

Tutarlı olmak. Anne baba hem çocuktan istediklerini kendileri uygulayarak tutarlı davranış malı, hem çocuğa kazandırma istedikleri özellikler açısından birbirleriyle aynı düşünücede (tutarlı) olmalı, hem de aynı ya da benzer durumlardaki tutumlarında tutarlılık göstermelidirler. Aksi takdirde çocuk tutarsız davranışlar karşısında bocalar ve anne babaya tepki gösterir.

Davranışlarına sınırlar koymak. Neyin normal, neyin de normal dışı, yapılmaması gereken davranış olduğunu anlayabilmesi için çocuğa sınırlamalar getirilmelidir. Normal dışı davranışlarda bulunduğu halde müdahale edilmezse hem sorumluluk duygusu gelişemez hem de çocukta dengesizlikler ve ruhsal sorunlar ortaya çıkar. Çocuk nelerin yapılması, nelerin de yapılmaması gerektiğini öğrenerek ve uygulayarak büyümelidir.

Olumsuz davranışın nedenini anlamaya çalışmak. Çocuğun problemli davranışının çok değişik nedenleri olabilir. Anne babanın ilgi ve sevgi eksikliği, yanlış tutumu, arkadaş etkisi ya da sınavdan aldığı kötü not olabilir vs. Önce problemin kaynağına inmek, gerçek nedeni bulmak ve ona dönük çözüm üretmek gereklidir.

Çözüm için seçenekler sunmak, yol göstermek. Çocuğun bir davranışını yapmaması istendiğinde nedeni anlatılmalı ve ona seçenekler sunarak yol gösterilmelidir. Örneğin çocuk için zararlı olan saldırganlık içerikli bir TV programını izlememesi istendiğinde, ona yararlı olabilecek izleyebileceği programlar belirtilmelidir.

Çocuğu kardeşleriyle de arkadaşlarıyla da kıyaslamamak. Aleyhte kıyaslamalar, çocukta olumsuz benlik algılamasının oluşmasına ve kendini degersiz görmeye başlamasına yol açar. Kıskançlık ve düşmanlık duygusu oluşturur.

Rahat, sakin ve sabırı olmak. Çocuğun makul istek ve ihtiyaçları geciktirilmeden karşılanmalı, olumsuz, saldırgan davranışlar gösterdiği ve isteklerde bulunduğu zaman ise duygusal tepkilerden kaçınarak sakin ve sabırı olunmalıdır. Çocuk da sakinleştirikten sonra onunla konuşarak davranışının uygun olmadığı anlatılmalı ve bir daha bu şekilde hareket etmemesi, böyle yapmakla bir şey elde edemeyeceği anlatılmalıdır.

Anne babanın çocukla kurdukları iletişim ve uyguladıkları disiplin, çocuğun eğitiminde son derece önemlidir. Çocuğun duygularını paylaşan, ona güven ve destek veren, sevgi, saygı ve hoşgörü anlayışı içinde așırılıklardan uzak, ölçülü, dengeli, yani pozitif bir disiplin anlayışıyla hareket eden anne baba, çocuklarında olumlu kişilik özelliklerini oluşturur. Çocuğun olumsuz arzu ve eğilimlerini iyiye yönetebilir, onu yanlış davranışlardan alıkoyabilir, sorunlarını çözebilir.

Bu kitapta anne babaların olumlu, pozitif disiplin uygulamaları yanında, olumsuz, baskıcı, tavizkâr, aşırı serbest ve ilgisiz disiplin uygulamaları da yer almaktır ve bütün bunların çocukta oluşturduğu özellikler hakkında bilgi verilmektedir.

Bunlara ek olarak, bazı çocuklarda, artık çocuğun kişiliğinin bir parçası haline gelmeye başlayan ve onun diğer tutum ve davranışlarını da etkileyen olumsuz davranışların nasıl olduğu ve bunların düzeltilebilmesi için anne babanın neler yapabileceği konularında da açıklamalar yapılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLARIN DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İnsan çok boyutlu karmaşık bir yapıya sahiptir. Onun doğuştan kalıtımla getirdiği özellikler, yetenekler, eğilimler olduğu gibi, çevrenin kendisine kazandırdığı bilgi, beceri ve alışkanlıklar da vardır. Yine kendi zihinsel çabaları, öğrenmeleri ve değerlendirmeleri sonucu ulaştığı yargılar, inançlar, tutumlar ve değerler vardır. Bunların hepsi etkileşim halinde bir bütün olarak onun kişiliğini oluştur ve ona diğerlerinden farklı bir yapı kazandırır.

İşte çocukların kazanacağı özellikler, hem kalıtımla tayin edilen yapının hem de başta anne baba olmak üzere aile bireylerinin, öğretmenlerinin, arkadaşlarının, kitle iletişim araçlarının vs. etkileriyle oluşarak şekillenir. Bu faktörlerin her birinin etki dereceleri de çocuktan çocuğa farklılıklar göstermektedir.

Dolayısıyla davranışları etkileyen faktörleri; kalıtımla getirilen özellikler, yetenekler ve tayin edilen kapasite ile çevreden kazanılanlar olarak iki grupta toplamak mümkündür. Çevre denince de doğum öncesi ve doğum sonrası çevreyi dikte almak gereklidir. Biz önce bu faktörleri ayrı ayrı ele alarak kısaca değerlendirmeye çalışacağız.

I. KALITIM

Kalitim, bazı fiziki ve psikolojik özelliklerin çoğalma fonksiyonu sırasında bir kuşaktan diğerine, kromozomlar ve özellikle genler aracılığı ile geçmesidir. Yani kalitim, kişinin anne babasından ve daha önceki atalarından aldığı özelliklerin tümüdür.

İnsanın karakteristik özelliklerinin bazlarında kalitim, bazlarında çevre, bazlarında ise kalıtımla çevre beraberce etkin rol oynar. Örneğin, insanın gözlerinin rengi kalitimın, konuştuğu dil ise çevrenin ürünüdür. Buna karşılık duygusal ve zihinsel birtakım özelliklerde ise (zekâ, mizaç ve değerler gibi) kalıtımla çevrenin beraberce etkisi vardır.

Kalitimi belirleyen, çocuğun anne babasından aldığı kromozomlardır. Döllenmiş bir yumurtanın çekirdeğinde 23'ü anneden 23'ü babadan gelen 46 kromozom bulunur. Bu kromozomlar çocuğa kalıtımla geçen özelliklerin hepsini içinde barındırır. Bu 23 çift kromozomun son çifti cinsiyeti belirler. Bu da şöyle olur: Erkek döl hücresindeki bir çift kromozomun biri X (dişilik), diğeri de Y (erkeklik) kromozomudur. Kadın döl hücresindeki kromozomların ise her ikisi de X (dişilik) kromozomudur. Döllenmede eğer erkeğin X kromozomunu taşıyan hücre yumurtayı döllerse çocuk kız, erkeğin Y kromozomunu taşıyan hücre yumurtayı döllerse çocuk erkek olur. Yani burada belirleyici olan tamamen erkek döl hücresidir.

Bugün beden yapısında, beynin işleyışı ve sinirsel yapıda, iç salgı bezlerinin oluşumunda, zekâ ve yeteneklerde (resim, müzik, şiir gibi) kalıtımın büyük etkisinin olduğu kabul edilmektedir.

Kromozomlar çift çift düzenlenmiştir. Her kromozomda "gen" denilen ve kalıtsal özellikleri belirleyen gayet küçük üniteler vardır. Genlerin biyokimyasal yapısını, genetik madde adı verilen DNA'lar (deoksiribonükleik asit) oluşturur. Araştırmalara göre insanın kromozomlarında yaklaşık otuz bin gen bulunmaktadır.

Genler çiftler halinde çalışırlar. Bu çiftin biri anneden biri de babadan gelir. Anneden gelen genlerle babadan gelen genlerin çok çeşitli şekildeki kombinasyonları, yani bir araya gelmeleri ile milyarlarca sayıda farklı özelliklere sahip birey oluşabilir.

Genler hem birbirleriyle hem de çevre şartlarıyla işbirliği halinde çalışır. Birbirlerine etki ettikleri kadar, içinde bulundukları şartlar da onlara etki edebilir. Genlerinbazısı baskın (aktif), bazısı ise çekiniktir (pasif). Genlerin birleşmesi sırasında baskın genler çekinik genlere üstün gelerek, getirdiği özelliğin oluşmasını sağlar. Böylece aktif gen anneden geliyorsa annenin, babadan geliyorsa babanın özelliği çocukta görülür. Anne babanın genleri içindeki en iyilerin birleşimiyle oluşan çocuk, o çiftin en üstün yeteneklere sahip çocuğu, en kötü genlerin birleşimiyle oluşan çocuk da o çiftin en yeteneksiz çocuğu olur.

Kalıtımıla çocuğa hangi özelliklerin intikal ettiği konusu oldukça tartışmalıdır. Bugün beden yapısında, beynin iş-

yişi ve sinirsel yapıda, iç salgı bezlerinin oluşumunda, zekâ ve yeteneklerde (resim, müzik, şiir gibi) kalıtmının büyük etkisinin olduğu kabul edilmektedir. Aynı şekilde, çabuk kızma, hiddetlenme, yahut sakin ve soğukkanlı olma gibi mizaç özelliklerinde de daha çok kalıtmının etkisi bulunmaktadır. Tüm bunlar, insanın çeşitli davranışlarında kalıtmının belli oranda tayin edici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

II. ÇEVRE

Bireyin dışından gelen ve onun gelişimini, davranışlarını ve kişiliğini etkileyen, genetik olmayan bütün etkenler "çevre"yi oluşturur. Dolayısıyla çevrenin kapsamı çok genişstir. Çevreyi sadece bireyi saran ve bedenin dışında bulunan bir şey olarak dar anlamda düşünmemek gereklidir. Çünkü doğum öncesi bir çevre de söz konusudur.

Daha ilk hücrenin oluşumunda kromozomların çevresini saran kısım, bir hücre içi çevredir. Hücrenin çevresinde bulunan ve çeşitli şekillerde ona etki eden diğer hücreler, hücreler arası çevredir. Embriyonu (organizmayı) çevreleyen sıvı, organizmaya gelen oksijen ve onun ihtiyacı olan diğer maddeler ve etrafındaki dokuların tazyiki, doğum öncesi dış çevreyi oluşturur.

Bedensel ve psikolojik anormalliklerle doğan bazı çocukların bu tür anormallikler, tamamen kalıtima bağlı olabileceği gibi, hücre içi ve hücreler arası çevrenin kusurlu oluşuna veya doğumdan önceki çevrenin kötü oluşuna da bağlı olabilir.

Kalitimdan kaynaklanan anormalliklerin ailede tek bir bireyde bulunması enderdir. Bu anormallikler, akraba olan diğer bazı bireylerde de ortaya çıkar.

Doğum öncesi çevrenin bozukluğu sonucu meydana gelen anormallik ise sadece o bireyde görülür. Örneğin anormal olarak gelişmiş bir kafa ve beyin olgularının çoğu, doğumdan

Fiziksel ortam, hava, su, iklim şartları, aile, arkadaş, okul, toplum, örf, âdet, din, gelenek, kitle iletişim araçları vs. hepsi “çevre”nin birer öğesidir.

önceki şartların kötü olmasından kaynaklanır. Ya zor bir doğum esnasında baş üzerindeki tazyikin uzun süre devam etmesi sonucunda ya da daha başka şekillerde kafada meydana gelen zedelenmeler zekâ geriliğine, sara hastalığına ve diğer anormalliklere neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu şekilde meydana gelen her sakathık çevreseldir. Kalıtımıla ilgili değildir.

Ayrıca hücre içi ve hücreler arası şartlardaki bozukluklar ve hücreler arası ilişkilerin normal işleyişindeki sapmalar sonucu, dudağı yarık, vücutun bazı kısımları eksik, kulak yerinde bir yarık, kol ve bacakları ikiden fazla, birbirine yapışık ikizler gibi belirgin sakathıklar oluşabilmektedir.

Doğumdan sonraki dış çevre, içeriği fiziksel ve sosyal etki-leşimlerle çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Fiziksel ortam, hava, su, iklim şartları, aile, arkadaş, okul, toplum, örf, âdet, din, gelenek, kitle iletişim araçları vs. hepsi “çevre”nin birer öğesidir. Dolayısıyla doğumdan sonra bireyin çevresi, içinde yaşadığı toplumda, dünyada ve evrende bulunan tüm canlı ve cansız varlıklardır. Bireyi etkileyen her şey, güneş, ay ve yıldızlar da dahil olmak üzere, onun çevresini oluşturur.

Bireyin kendi iç yapısı ve kendisi de çevre kavramının içindedir. Onun organlarının çalışması, fonksiyonlarını yerine getirip getirmemesi, duyguları, düşünce ve hatırları, kendisini etkileyen unsurlar olarak ayrı ayrı birer çevredir. Örneğin yıl-lar önce yaşanan bir olayın hatırlanması, kişide hazırla-ya da elem oluşturarak, onun davranışlarını yönlendirebilir.

Çocuk doğduğu andan itibaren yetişme süresi boyunca, başta aile olmak üzere içinde bulunduğu grupların ve diğer çevre faktörlerinin etkisi altında bulunur ve onların yetiştirmesi, eğitmesi, bilgilendirmesi ve yönlendirmesi ile tutumlar, inançlar ve değerler kazanır. Yani çocuğun küçük yaştan itibaren benimsediği kültürel ve ahlaki değerlerde, sahip olduğu kişilik özelliklerinde, çevre faktörünün rolü çok büyüktür.

Dolayısıyla kalıtım ile çevrenin, bireyin bütün özellikleri, tutum ve davranışları üzerindeki etkisi çok karmaşıktır. Her iki faktörün de etkisi ve önemi yadsınamaz. Örneğin, bir kimseyen daha çok kalıtima bağlı olan beden yapısı, zekâ ve kabiliyeti, onun hayatı boyunca öğreneceği şeylere, yapacağı davranışlara ve kişiliğine önemli etkide bulunur. Yapacakları, beden yapısının, zekâsının ve yeteneklerinin kapasitesiyle sınırlıdır. Ancak kalıtımla getirdiği yeteneklerini geliştirebilecek uygun çevre şartları oluşmamışsa, bu kişinin kapasitesinin sınırlarına çıkabilmesi mümkün değildir. Örneğin, kişi sesi çok güzel olsa da müzik eğitimi almadan iyi bir müzisyen olamaz. Buna karşılık sesi çirkin bir kişiye mükemmel bir eğitim de verilse onun da iyi bir müzisyen olması sağlanamaz. Yani iyi müzisyen olabilmek için hem iyi bir sese hem de iyi bir eğitime ihtiyaç vardır. Aynı durum bedensel ve zihinsel fonksiyonlar için de söz konusudur.

Bir başka örnek verecek olursak, kalıtımın tayin ettiği, – ancak daha sonra beslenmenin de kısmen etkili olduğu—iç salgı bezlerindeki hormon dengesizliği, salgıların azlığı ya da çokluğu, vücutta normal dışı gelişmelere neden olabilmektedir. Örneğin tiroit bezinin az salgı üretmesi, zekâ geriliğine, fazla hormon salgılaması ise çabuk hiddetlenme, sinirlilik ve sıkıntı hallerine neden olmaktadır.

Hipofiz bezinin salgıladığı hormonlar ise, diğer iç salgı bezlerinde ve doğrudan beyin üzerinde etkili olmak-

tadır. Hipofiz ön lobu, bir nevi diğer iç salgı bezlerini kendi salgılarıyla kontrol altında tutmaya, onların salgılarının den-geli olmasını sağlamaya çalışır. Görevini tam yapamaması, su metabolizmasının bozulmasına, uyku bozukluğuna ve cinsel bezlerdeki bozukluğa neden olmaktadır.

Bunlardaki ve daha başka birtakım iç salgı bezlerindeki hormon dengesizliklerinin doğurduğu bozuklukların, çocukların davranışları üzerinde olumsuz etkilerinin olacağunu kusursuzdur. Bu bezlerin organlar üzerinde meydana getirdiği değişimeler, aynı zamanda davranış değişimlerine de neden olmaktadır. Bu nedenle çabuk hiddetlenme ve sinirlenme, zekâ geriliği nedeniyle başlarını tarafından suça yöneltilme, vücutundaki normal dışı bir gelişmeye çevrenin takındığı olumsuz tavırlar, bu kişilerde psikolojik sorunlar oluşturabilmektedir.

Buna karşılık, çocuğun çevresindeki kişilerin ondaki farklılıklarını normal karşılaması, ona anlayışla yaklaşması, durumun iç salgı bezlerindeki hormon bozukluklarından kaynaklanabileceğini düşünüp doktora götürerek gerekli tedbirleri alması, çocukta oluşması muhtemel sorunları engelleyecek ve onu olumsuz davranışlara yönelikten alıkoyacaktır.

Demek ki iç salgı bezlerinin aşırı ya da az salgı üretmesi, çocukların bazı bedensel ve ruhsal farklılıklar meydana getirmekte, ancak çevrenin bu farklılıklar karşısındaki olumlu ya da olumsuz tutumu, çocuğu yönlendirici bir etkiye sahip olmaktadır.

Görülüyor ki çocuk, kalıtımıla getirdiği yapıyla birlikte, başta anne baba olmak üzere çevresindekilerin, karşılaştığı olayların ve kişilerin, içinde bulunduğu sosyoekonomik ve kültürel şartların, örf, âdet ve kanunların, iletişim araçlarının ve bunlar gibi daha birçok faktörün sürekli etkisi altında bulunup, bütün bu karmaşık etkilerin sonucu olarak çeşitli kişilik özellikleri edinmektedir.

Bu nedenle, kalıtımla çevreyi birbirinden kesin sınırlarla ayırmak mümkün değildir. Kalıtım yoluyla geçen özelliklerin uygun çevre şartları altında gelişme imkânı bulabildiği, çevrenin sağladığı gelişme imkânlarının da uygun kalıtım zemininde meyve verebileceği kabul edilmektedir. Kısaca kalıtım esas madde, yani hammaddedir. Çevresel şartlar, etkenler ve imkânlar bu maddeye şekil verirler. Kuşkusuz hammadde verilecek şekilde uygun olmalıdır. Bunu atalarımız çok güzel ifade etmişler: "Darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz."

Biz burada çocukların davranışlarını etkileyen önemli çevre faktörleri olarak aileyi, okulu, arkadaşları kitle iletişim araçları olarak, televizyon, kitap, gazete, dergi, sinema, bilgisayar ve interneti ele alacağız.